

TÜRKİYE’DE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMET DALININ TANITIMINDA ÖNCÜ BİR İSİM VE MAKALESİ: SABIHA SERTEL VE “İÇTİMÂÎ SA’Y - ÇOCUK SALAHI”

Dr. Yeliz OKAY

Öz: Çocuğa yönelik Sosyal Hizmet dalının Türkiye’de tanınmasına öncülük eden kişilerden biri Sabiha Sertel’dir. 1919’da Halide Edib Adivar’ın önyayak olmasıyla eğitim amaçlı olarak eşi Zekeriya Sertel’le beraber Amerika Birleşik Devletleri’ne giden Sabiha Sertel bu ülkede Columbia Üniversitesi’nde Sosyoloji ve Sosyal Hizmet eğitimi alarak mezun olmuştur. Öğrenciliği sırasında Sosyal Hizmet’in değişik branşlarında çalışma olanağı da bulan Sabiha Sertel teorik bilgilerini uygulama alanında gösterebilmiş ve Birleşik Devletler’de o dönem gelişmekte olan Sosyal Hizmet’i bütün yönleriyle gözlemleyebilmiştir. 1927’de Hayat dergisinde çıkan Child Welfare başlıklı yazısında çocuğa yönelik Sosyal Hizmet hakkında bilgi vermiş ve Amerika’da bizzat şahit olduğu örnek olayları da naklederek Türk kamuoyuna bu alanla ilgili önemli bilgiler sunmuştur. Bu yazıda, Sabiha Sertel’in bu makalesi incelenerek ve Türk Sosyal Hizmet tarihine bir katkı yapmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Sabiha Sertel, Çocuk Çalışmaları, Amerika Birleşik Devletleri

A LEADING ARTICLE ABOUT SOCIAL WORK FOR CHILDREN IN TURKEY: SABIHA SERTEL AND “İÇTİMÂÎ SA’Y - ÇOCUK SALAHI”

Abstract: One of the people in Turkey who pioneered the recognition of Social Works for Children and Sabiha Sertel. Sabiha Sertel went to the United States with his husband Zekeriya Sertel in 1919 for the purpose of educating Halide Edib Adivar and graduated from Columbia University with a degree in Sociology and Social Work. Sabiha Sertel, who had the opportunity to work in different branches of Social Work during her studies, was able to demonstrate her theoretical knowledge in the field of application and observe all aspects of Social Work that was developing in the United States at that time. In his article titled Child Welfare published in Hayat magazine in 1927, she gave information about Social Work for the child and conveyed the case studies she witnessed in the US to the Turkish public opinion and provided important information about this field. In this study, this article of Sabiha Sertel is examined and it is aimed to make a contribution to the history of Turkish Social Work.

Keywords: Social work, Sabiha Sertel, Child Works, USA

Giriş

Sosyal çalışma sahası disiplinlerarası bir saha olarak Batı’nın sosyal devlet anlayışı olgusuna bağlı, toplum içinde tüm bireylerin topluma entegre biçimde, sosyal politikalar ve uygulamalarla mevcut dezavantajlarını en aza indirmeyi hedefleyen anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal çalışma (sosyal hizmet) bilimi ve mesleği 19. yüzyılda bir gereksinim olarak yeni yeni duyumsandığında odağında olan sosyal sorunlar tarihin her döneminde toplumda görülebilecek sorunlardı. 20. yüzyılda bilim olarak ortaya çıktığında ise bu sosyal sorunlar sosyal çalışma mesleğinin uygulama alanlarına dönüştü. Yoksulluk, sosyal yardım, yaşlılık gibi. 20. yüzyılda başat olan bütün sosyal bilimler gibi sosyal çalışma da 19. yüzyılın ürünü ve birikimine dayalıdır. (Şeker, 2012: 4). Sosyal çalışmanın bir bilim olarak

ortaya çıkışını bir anlamda mevcut sosyal ve ekonomik düzenin siyasal temellerini haklılaştırmaktır. Kızılçelik bu konuda, sosyal bilimlerin 19. yüzyılın egemen sınıfı olarak ortaya çıkan ve 20. yüzyılda tarih sahnesindeki yerini iyiden iyiye sağlamlaştıran burjuva sınıfının ideolojisini (liberalizmi) meşrulaştırma amacı taşıdıkları görüşündedir (2002, 8-35). Sosyal çalışma, diğer bilimlerden bağımsız kimliğe sahip olmasının yanında pek çok disiplin ile etkileşimli olarak sahadaki uygulamalarını sürdürür.

Sosyal çalışmanın konusu bireysel ve toplumsal sorunlardır. Sorun tanım gereği yapısaldır. Bir başka deyişle, sorun, bireysel ya da toplumsal yapının verdiği görüntülerden biridir. Bireysel ve toplumsal yapıyı belirleyen öğeler, hem disiplinin bilgi kümesini, hem de mesleğin değişme açısından odaklaşacağı ortaya koyar. Bu sorunlar, mevcut çelişkilerin ortadan kaldırılmasıyla çözülebilir. Bu çelişkilerin çözümü, birey, grup ve toplum düzeyinde değişmeler yaratmakla olanaklıdır. Sosyal çalışma, bu değişmeleri gerçekleştirecek çeşitli teknikler geliştirir. Bu teknikler gerektopluumsal gerekse grupsal ve bireysel planda, psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji gibi yan disiplinlerin biriktirdiği bilgilerle de desteklenir. Sosyal çalışmayı diğer disiplinlerden üç temel nokta ayırır: Birinci nokta sosyal çalışmanın sorun çözmeye yönelmiş olmasıdır. İkinci nokta, sosyal çalışmanın uygulamalı niteliğidir. Üçüncü nokta, sosyal çalışmanın insanı tüm olarak ele almasıdır. Bu nitelik sosyal çalışmaya disiplinlerarası bir özellik kazandırır (Kongar, 1972, 42-45-4648).

Sosyal çalışmanın (sosyal hizmetin) öncüleri, Batı'da muhtaçlara sadaka veren vatandaşlar ile eski çağlardan beri bilinmekte olan kiliselere bağlı hayırseverlik örgütleridir (Şeker, 2012: 24). Feodalizmin daha başlangıcında kilise, kimi sosyal hizmet alanlarında çeşitli sosyal kaynakları kullanan ve bu yolla yurtlar açan, yoksullara yardım eden, öğrenim kurumları açan, hastaneler yaptıran bir işleve sahipti. Kilise bu özellikleriyle hem sosyal açıdan, toplumun gözünde itibarlı bir yerdeyken hem de bu yüzyılda büyük bir iktisadi güce sahipti (Şeker, 2012: 26).

Bu araştırmada sosyal çalışma alanında Sabiha Sertel'in kaleme aldığı ve büyük ölçüde Amerikan sosyal çalışma anlayışını ve disiplinin bütünsel bakış açısını çocuk odaklı sosyal çalışmadan yola çıkarak anlattığı makalesi ele alınacaktır. Sosyal çalışmanın erken dönemde Avrupa dışında Amerika'daki durumunu aktaran Sertel, harf devriminden önce çıkan bu makalesi ile Türkiye'de çocuk odaklı sosyal çalışmaların yol haritasına erken dönemde ışık tutmuştur.

Sabiha Sertel, İçtimâî Sa'y - Çocuk Salahu

Sabiha Sertel "İçtimâî Sa'y - Çocuk Salâhı" ¹ başlıklı makalesinde önce kuramsal bir çerçeve çizer ve çocuk haklarının genel bir tanımını yapar. Sertel, 'Çocuk Salâhı-Child Welfare' başlığı ile başladığı yazısında öncelikle sosyal hizmetin amacını açıklamakla başlar. Sosyal Hizmet'in amacını "fertleri teşkilatları altında toplayıp, ferde içtimâî (sosyal) haklarını temin etmek; ferdi içtimâî (toplumsal) fert hâline getirmek" olarak tanımlayan Sertel'e göre çocuklar sosyal haklardan en mahrum olan ve bu konularda şikâyetçi ya da davacı olmak hususunda en 'kabiliyetsiz' fert olarak toplumdaki dezavantajlı gruptur. Çocukların cemiyetin geleceğini belirleyen ve "yarınki medeniyet makinesinin en büyük âmili" olduğu ifade eden Sertel, çocuğu bugünden çok yarının gereksinimlerine göre hazırlamanın da bireyden çok toplumun menfaati gereği olduğunu söyler. Toplum her bireye karşı duyduğu sorumluk çocuğa karşı daha fazla olmalıdır. Bunun doğrudan doğruya toplumun bir yasası olduğunu belirten Sertel bu bağlamda 'içtimâî mesuliyet' sosyal sorumluluk kavramını da ilk kullanan kişilerden biri olarak Sosyal Hizmet Çalışmaları alanında öncü olmuştur.

Sertel'e göre toplumun bir bireyi olarak dünyaya gelen her çocuk bir evde büyümek, eğitim fırsatlarına sahip olmak, oyun oynamak, maddî ve manevî gelişimini sürdürmek hakkına sahiptir ve uygar bir toplumda çocuk sokakta, sahipsiz ve korumasız kalamaz; başkalarının maddî menfaatlerini temin eden bir vasıta olamaz; cahil bırakılamaz; tahsili devam ederken bırakılıp işe ve özellikle de ağır işlere sokulamaz; çocuk dövülemez; çocuğa zulüm edilemez, işkence yapılamaz; dolayısı ilke bunlar insan toplumunda doğmak, insan gibi büyümek, yaşamak, yükselmek her sosyal birey gibi çocuğun da hakkıdır. Çocuğa Sosyal Hizmet'in amacı ona mahrum olduğu hakları sağlamaktır.

Sabiha Zekeriya, yazının basıldığı tarihten elli yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların geleceği ile ilgili araştırmalar yapıldığını, istatistiksel verilen hazırlandığını, gerekli önlemler alınmadığı takdirde ülkenin geleceğinin zora düşeceğinin anlaşıldığını dolayısı ile Başkan Roosevelt'in geniş katılımlı bir konferansta ayağa kalkarak: "Bugünden itibaren müstakbel felakete karşı Amerika milleti ve hükümeti namına seferberlik ilan ediyorum. Ferd, millet hepimiz beraber cephe vazifesini yapan bir asker gibi çalışacağız. Önümüzdeki bir sene Amerika'nın çocuk senesidir. Hükümet çocukların sosyal refahı için uğraşacak. Neşriyat bu sahada ayrı teşkilat yapacak. Cemiyetler kuvvetlerini bu sahada sarf edecek. Muntazam bir ordu hâlinde müstakbel felakete karşı koyacağız" cümlelerinde oluşan bir konuşma yaptığını ve bu 'çocuk senesi'nin Amerika'nın sosyal hizmet tarihinde çok önemli bir yeri olduğunu anlatır. Bu

¹ Sabiha Zekeriya[Sertel], "İçtimâî Sa'y - Çocuk Salâhı", **Hayat**, N:19, 7 Nisan 1927, ss:364-365

* Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, 1918'i Çocuk Yılı ilan etmiştir ve o sırada başkan Woodrow Wilson'dur. <https://www.britannica.com/topic/United-States-Childrens-Bureau> Erişim tarihi. 23 Mayıs 2019 . Hafızası Sabiha Sertel'i yanılmış olmalıdır.

sene içinde büyük sosyal yardım ve sosyal hizmet yapılmış, sergiler ve yapılan yayınlarla her bireye çocuk meselesinin önemi duyurulmuş ve çocukla ilgili birçok çağdaş örgütlenmeler bu yıla beraber başlamıştır.

"Çocuk Salahlı Nasıl Temin Edilebilir?" alt başlığına, çocuklar için yapılan 'himaye' kurumlarının ortaya çıkışının eskilere dayandığını ancak din çatısı altında ve özellikle kiliselerin ve rahiplerin çabası ile geliştiğini ve 'şefkat' esasına dayandığını, evsizlere sığınacak yer bulma ve 'muhtaç'lara yardım amacına yönelik olduğunu anlatarak başlayan Sabiha Sertel, bu çalışmaların bilimsel olmadığını ve sokakta bulunan çocukların dinsel amaçlarla papaz okullarına alındığını, alınmayanların ise yaşlıların bulunduğu bakımevlerine verildiği için çocukların durumlarının daha da bozulduğunu belirtir. Sertel, "Halbuki -o günkü- geçerli anlayışa göre bu tarz kurumlar toplumun 'sirtında tufeyli yaşamaya mahkûm ferdlerin' sığınma yeri hâline dönüşmüştür. Dolayısı ile çocukların bu tarz kurumlar yerine 'tamamen terbiyevî, sıhhî, içtimâî' temele dayanan bir sosyal hizmet anlayışı ile muhatap olmaları gerekir ki bu da "içtimâî sa'y" bilimi ile gerçekleştirilebilir" diyerek sosyal hizmet çalışmalarının erken dönemde gerekçelerini sosyolojik perspektiften ifade eden öncü isim olmuştur. Bir diğer yönü ile de Sertel, sosyal çalışmaları bağımsız bir disiplin olarak toplumsal gerekçeleri ile çocuğu merkeze alarak gündeme taşımıştır.

Bu aşamadan sonra Sabiha Sertel makalesinde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çocuklara yönelik sosyal hizmet teşkilatını anlatmaya geçer ve öncelikle bu ülkedeki çocukların sınıflandırılmasından ve bu tasnife göre nasıl bir yardım yapıldığından söz eder. Bu tasnif uyarınca sosyal hizmet uzmanlarına göre çocuklar beş gruba ayrılır: İhmal edilmiş çocuklar, Muhtaç çocuklar, Ahlâksız çocuklar, (dördüncü madde metnin orijinalinde atlanmıştır), Cismen ve ruhen hasta çocuklar. Bu gruplara dahil olan çocukların özellikleri de şu şekilde detaylandırmıştır; İhmal edilmiş çocuklar ailesi olup da bakılmayan çocuklardır. Bu gruba girenler bazen maddî, bazen ahlakî ya da toplumsal yardıma muhtaçtırlar. Annesi babası hayatta da olsa çocuklar büyümeleri esansında toplumun yardım ve kontrolü altındadır. Çocuk büyütme 'fennî' bir iştir. Cahil ebeveynler çocuklarına verilecek gıdayı da, onları nasıl eğitecekleri de bilemezler. Bu tarz ebeveynler çocuklarına fayda yerine zarar verirler. Sosyal Hizmet toplumdaki her çocuğa sosyal hizmet ve refah temin etmekle sorumludur. "Annesinin kucağında büyüyen çocuk" da Sosyal Hizmet'in sorumluluk alanına girer. Sertel bu aşamada "çocuk yalnız annesinin değil aynı zamanda cemiyetindir" saptamasını yapar. Dolayısı ile toplumun bu tarz ihmal edilmiş çocukların evine girmek, çocuğun maddî, manevî gelişimini kontrol etmek ve bunun için zemin hazırlama görevi vardır diyen Sertel, bu noktada toplum "bir ailenin çocuğuna ne hakla müdahale edebilir? sorusunun akla gelebileceğini ancak Sosyal Hizmet'in elli sene sonunda geldiği aşamada bu konunun, hukukun bir parçası hâline geldiğini,

bilimsel bir Sosyal Hizmet yapan 'içtimâî ajan'lar ya da hükümetin görevlendirdiği 'içtimâî ajan'lar gerekli gördüğü eve girerler ve çocukların haklarını elde edebilmesi için çalıştıklarını vurgular. Sertel bu meselede kişisel dokunulmazlık ya da hâne dokunulmazlığının olmadığını, önceliğin çocuğa verildiğini ifade eder. Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Hizmet teşkilatının her evdeki çocukları takip edebilecek kadar kuvvetli olduğunu kaydeden Sertel her mahallede bir 'sıhhat istasyonu' bulunduğunu, ebeveynlerin çocuklarını her hafta bu istasyona götürerek sıhhi gelişmelerini görevlilere kaydettirmek zorunda olduğunu, burada dikkat edilmesi gereken noktanın çocuğun doktor tarafında yalnız hasta olduktan sonra değil hasta olmadan önce de görülmesi olduğunu altını çizer. Bu sıhhat istasyonlarında aynı zamanda Sosyal Hizmet'le görevli "içtimâî sa'y amelesi" vardır diyerek koordineli olarak çalışan sosyal çalışan kadrosu hakkında da bilgi verir. Bu sosyal hizmet görevlisi hem çocuğun sağlık gelişimini takip hem de evlerine giderek sicilini düzenlediğini belirtir. Sağlık istasyonu ve sosyal hizmet görevlileri Sabiha Sertel'in aktardığına göre "bir dost gibi, bir misafir gibi, bir arkadaş gibi, bir yardımcı gibi" evlere giderler ve ebeveynlere çocuklara nasıl davranılması gerektiğini öğretirler.

Sertel bu aşamada bizzat şahit olduğu bir olayı nakleder: Amerika'da bulunduğu esnada bir sosyal hizmet kurumunun icraatını takip eden yazar sosyal hizmet görevlisi ile beraber dört yaşındaki çocuğu hasta olan bir Rus ailenin evine gideceklerini ve ziyaretten önce ailenin dosyasını bütün olarak okuduğunu anlatır. Dosyada hasta çocuğun ciddi bir bakıma ihtiyaç duyduğu hâlde annenin bu bakımı bilmediği hatta kırk derece ateşli çocuğunun odasında yemek pişirdiğini, çocuğu üşür korkusu ile banyo yaptırmadığını dolayısı ile çocuğun yavaş yavaş ölüme doğru gittiği anlaşıldığından ailenin elinden alınıp hastaneye yatırılması kararlaştırılmış olduğunu belirtir. Gene dosyada yer alan bilgiye göre daha önce anneye bu yolda bir teklifte bulunmuş ancak bu anne buna razı olmamıştır.

Sertel ile beraber sosyal hizmet görevlisi çocuğu almaya giderler. Pencereden Sertel ve görevliyi gören anne içeriye çekilir ve kapıyı açmaz. Israrlara rağmen kapıyı açmayan anne sonunda bir teneke suyu Sertel ve sosyal hizmet görevlisinin üzerine boşaltır. Sertel bu tahkirden sonra bırakıp geri dönmeyi düşündüğünü ancak sosyal hizmet görevlisinin "Dur nereye gidiyorsun? Burada vazifemiz var!" dediğini ve başından aşağı ıslanan görevlinin 'imanla' işinin başında durmasının 'başına bir ok gibi' saplandığını ve ölüme terk edilen çocuklar için duyduğu vicdan azabını anlatır. Nihayet sosyal hizmet görevlisi yakındaki bir dükkândan aldığı çikolatayı evin alt katında oynayan ailenin diğer bir çocuğuna vererek kapıyı açtırmayı başarır. İçeri girdiklerinde hasta çocuğun durumunu kritik gören sosyal hizmet görevlisi anneyi 'ikna etme' vaktinin geçtiğini söyleyerek telefonla hastaneyi arar ve annenin 'feryadlarına rağmen' çocuğu hastanenin gönderdiği araba ile hastaneye kaldırır.

Bu örnek vakayı naklettikten sonra Sertel, Amerika'da çocukları evlerinde takip etmek için okullarda birer "ziyaretçi muallim" olduğunu ve bunların "vak'a usulü ile çocuğun sicilini" tuttuğunu ve tedavi gerektiren durumlarda çocuğu sıhhat istasyonu veya hastaneye yönlendirdiğini; beslenmesinde sorun varsa sosyal hizmet aracılığı ile gıda yardımı almasını sağladığını ve sosyal hizmet teşkilatının da bu öğretmenlerin tuttuğu dosyalardan faydalandığını da ekler. Sabiha Sertel yazısının soncunda ailenin toplumun içinde doğmuş, toplumla 'müteselsil bir iştiraki' olan ve görev ve sorumluluğu bulunan bir kurum olduğunu, kapılarını topluma kapayıp kendi sınırları içinde yaşayamayacağını, toplumun aileye girmek ve bilhassa çocuk meselesinde düzenleyici ve rol gösterici rol oynaması hem hakkı hem de görevi olduğunu belirtir. Toplumun çocuk üzerine himaye ve teftiş hakkının yasal olarak verildiği yerlerde, bilimsel sosyal hizmet yapan toplumlarda çocuğu ailenin elinden alma durumunun da geçerliliğine vurgu yapar.

Sonuç

Sosyal çalışma ve çocuk ıslahı, sosyoloji ve sosyal hizmet eğitimi almış Sabiha Sertel'in, gözlem ve tecrübelerini naklettiği bir yazı olmanın ötesinde Avrupa dışında sosyal çalışmaların gerek saha gerekse teori olarak varlığının aktarımıdır. Sabiha Sertel, makalesinde çocuğa yönelik sosyal hizmet olgusunu Amerika örneğinden yola çıkarak naklederken aynı zamanda disiplinin toplumsal yapı içinde çocuğun algılanışı noktasında dezavantajlı gruplara yaklaşımını çok erken tarihlerde ifade etmiş olması bakımından önemlidir. Güncel çocuk odaklı sosyoloji ve sosyal hizmet çalışmalarının ortak tarihine ışık tutan makale toplumsal bir meselenin çok boyutlu bir bakış açısı ile sosyal çalışmalar çatısı altında nasıl sistemli olarak problem çözdüğünü detaylı olarak okura yansıtmıştır. Bu anlamda Sabiha Sertel çocuk odaklı sosyal çalışmaların nasıl olması gerektiği konusunda 1927 yılı gibi erken dönemde kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Sosyal çalışmaların tarihi ile ilgili ele alınan makale ve yazarı dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

Sabiha Zekeriya [Sertel]. "İçtimâî Sa'y - Çocuk Salahi". *Hayat*, N:19, 7 Nisan 1927, ss:364-365.

Şeker, Aziz. *Sosyal Hizmete Giriş*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2533, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1504, 2012.

Kongar, E. *Sosyal Çalışmaya Giriş*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği, 1972.

Kızılçelik, S. *Sefaletin Sosyolojisi*. Ankara: Anı, 2002.